

ADABIY MATNDA MUALLIF POZITSIYASI VA SUBYEKTIVLIK MUAMMOSI

Komilova Maftuna Jamolovna

Mustaqil izlanuvchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17333402>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 07-oktabr 2025 yil
Ma'qullandi: 10-oktabr 2025 yil
Nashr qilindi: 12-oktabr 2025 yil

KEYWORDS

*muallif pozitsiyasi, subyektivlik,
badiiy matn, adabiy tahlil,
individual uslub, estetik ifoda.*

ABSTRACT

Maqolada adabiy matnda muallif pozitsiyasi va subyektivlik masalasi yoritiladi. Cho'lpon, Abdulla Qodiriy va O'tkir Hoshimov asarlari asosida muallifning shaxsiy qarashlari va badiiy ifoda vositalari tahlil qilinadi

Adabiy asar — bu nafaqat badiiy shakl, balki muallifning dunyoni idrok etish usuli, uning shaxsiy qarashlari, ruhiy kechinmalari va hayotiy pozitsiyasining ifodasidir. Har bir yozuvchi yoki shoir o'z asarida voqelikni o'ziga xos tarzda talqin etadi, shu bois har bir matnda muallifning ichki ovozi, ya'ni muallif pozitsiyasi mavjud bo'ladi. Adabiy tahlil jarayonida bu pozitsiyani aniqlash, uning asar g'oyaviy yo'nalishiga qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganish — adabiyotshunoslikning muhim vazifalaridan biridir.

Muallif pozitsiyasi masalasi bilan chambarchas bog'liq tushuncha bu — subyektivlikdir. Subyektivlik adabiy matnda muallifning shaxsiy munosabati, emotsional holati, bahosi va estetik qarashlari orqali namoyon bo'ladi. Ya'ni, muallif hayotni mutlaq betaraflik bilan emas, balki o'z dunyoqarashi prizmasidan tasvirlaydi. Shu jihatdan, har qanday badiiy asar — bu muallifning dunyoni o'zicha anglash jarayoni natijasidir.

Adabiyotshunoslikda bu muammo turli nazariy maktablar tomonidan turlicha talqin qilingan. Masalan, formalistlar asarda muallif shaxsini ikkinchi darajali deb bilgan bo'lsa, fenomenologik yoki ekzistensial yo'nalish vakillari asarda aynan muallifning "men"i markaziy o'rinda turishini ta'kidlaydilar. Zamonaviy tahlil metodlarida esa matn ichidagi muallif ovozlari, ironiya, masofa va ichki monolog kabi unsurlar orqali muallif pozitsiyasini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolada adabiy matnda muallif pozitsiyasi va subyektivlik muammosining nazariy asoslari, ularning badiiy asar mazmuni va g'oyaviy yo'nalishiga ta'siri hamda ayrim o'zbek adabiyoti namunalari misolida bu hodisalarning namoyon bo'lish xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqolaning maqsadi — muallifning shaxsiy pozitsiyasi bilan badiiy matnning estetik mohiyati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ilmiy asosda ochib berishdan iborat.

I. Nazariy asoslar

Adabiy asarda muallif pozitsiyasi deganda yozuvchining voqelikka, asar qahramonlariga, jamiyatdagi hodisalarga bo'lgan ichki munosabati, axloqiy va estetik qarashlari tushuniladi.

Muallif o'z asarida faqat voqealarni hikoya qilmaydi, balki ularning ortida o'zining bahosi, hayot haqidagi falsafasi va dunyoqarashini ham ifodalaydi. Shu bois har qanday badiiy matn – bu muallifning hayotni qanday tushunishi va qanday tasvirlashidan iborat subyektiv tizimdir.

Adabiyotshunoslikda muallif pozitsiyasining turli talqinlari mavjud. Masalan, rus formalistlari (V. Shklovskiy, Yu. Tynyanov) muallif shaxsini asardan ajratib ko'rishga harakat qilganlar. Ularning fikricha, badiiy asar o'zining ichki qonuniyatlari bilan yashaydi va muallifning shaxsiyati bu jarayonga bevosita ta'sir ko'rsatmasligi kerak. Biroq XX asrning ikkinchi yarmida paydo bo'lgan strukturalistik va poststrukturalistik yondashuvlar bu fikrni inkor etdi. Masalan, fransuz olimi R. Bart o'zining "Muallifning o'limi" maqolasida muallifning matn ustidan hokimiyatini rad etadi, biroq ayni paytda matnning ichida yashirin "muallif ovozi" mavjudligini tan oladi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, muallif pozitsiyasi — bu nafaqat yozuvchining ochiqcha bildirgan fikri, balki uning matn tuzilishidagi yashirin intonatsiyalar, obrazlar tizimi, tanlangan badiiy vositalar orqali seziladigan qarashidir. Masalan, hikoyada muallifning hikoyachi sifatida qatnashuvi, tasvirdagi ironiya yoki achinish ohangi orqali biz uning pozitsiyasini anglaymiz.

Subyektivlik esa adabiy matnda muallifning shaxsiy hissiyotlari, kayfiyati, va munosabatining mavjudligini bildiradi. Bu holat asarning leksik qatlamida, sintaktik qurilishida, obrazlar tizimida yoki voqealarning bahosida namoyon bo'ladi. Subyektivlik orqali muallif o'z "men"ini ifoda etadi, shu tariqa matnga emotsional boylik va individuallik bag'ishlaydi. Adabiy tahlilda subyektivlikni aniqlash muhim, chunki aynan u asarning ruhini, ichki energiyasini belgilaydi.

Muallif pozitsiyasi va subyektivlik tushunchalari bir-biridan farq qilsa-da, ular o'zaro chambarchas bog'liq. Muallif pozitsiyasi — bu adabiy asarning g'oyaviy yo'nalishini belgilovchi umumiy nuqtai nazar bo'lsa, subyektivlik — shu pozitsiyaning hissiy va estetik ko'rinishidir. Ob'ektiv tasvir hamda subyektiv talqin o'rtasidagi muvozanat esa yozuvchining badiiy mahoratini ko'rsatadi.

Zamonaviy adabiyotshunoslikda bu masala yangi yondashuvlar asosida tahlil qilinmoqda. Postmodernizm davrida muallifning "bir ovozli" emas, balki "ko'p ovozli" matn yaratishi, ya'ni turli nuqtai nazarlarning to'qnashuvi orqali badiiy haqiqatni shakllantirishi muhim deb qaraladi. Shu tariqa muallif pozitsiyasi endilikda yagona hukmron fikr emas, balki o'quvchini ham tahlilga, mulohazaga chorlovchi faol pozitsiya sifatida namoyon bo'ladi.

II. Misollar orqali tahlil

Adabiy matnda muallif pozitsiyasi va subyektivlikni aniqlashning eng samarali yo'li — buni badiiy asarlar misolida tahlil qilishdir. Chunki nazariy qarashlar aynan amaliy tahlil orqali o'zining real mazmunini topadi. O'zbek adabiyotida muallifning ichki pozitsiyasi, milliy va insoniy qadriyatlarga bo'lgan munosabati turli davr va ijodkorlarda o'ziga xos tarzda namoyon bo'lgan.

Cho'lpon asarlari, xususan, "Kecha va kunduz" romani, shoirning millat, ozodlik, va ma'naviy uyg'onish haqidagi g'oyalarini teran ifoda etgan asardir. Muallif pozitsiyasi bu romanda faqat voqealar orqali emas, balki ularni yoritishdagi emotsional ohang, tasvirdagi drammatizm va qahramonlar taqdiriga nisbatan achinish orqali ham namoyon bo'ladi.

Abdulla Qodiriy romanlarida muallif pozitsiyasi tarixiy voqealarga bo'lgan axloqiy-badiiy munosabat orqali ifodalanadi. "O'tkan kunlar" romanida Qodiriy tarixiy davrni ob'ektiv tasvirlashga harakat qilgan bo'lsa-da, uning subyektiv qarashlari aniq seziladi. Asarda Otabek

obrazi orqali yozuvchi o'z idealini yaratadi — ma'rifatli, vatanparvar, zamonaviy fikrlovchi inson obrazini. Bu obraz muallifning shaxsiy orzu va qarashlarining badiiy in'ikosi sifatida qaraladi.

Zamonaviy adabiyotda O'tkir Hoshimov ijodi muallifning insonparvarlik, mehr-oqibat va hayotiy qadriyatlarga bo'lgan chuqur subyektiv munosabati bilan ajralib turadi. "Dunyoning ishlari" asarida yozuvchi oddiy insonlar hayotidagi quvonch va iztiroblarni katta samimiyat bilan yoritadi. Bu asarda muallif pozitsiyasi aniq va hissiydir: u insoniylikni eng oliy qadriyat sifatida ko'rsatadi. Hoshimovning hikoya uslubi o'zining subyektiv ohangi bilan o'quvchini o'ziga tortadi — goh kuldiradi, goh o'ylantiradi, goh yurakni ezadi.

Xulosa

Adabiy matn — bu nafaqat badiiy tasvir vositalari majmui, balki muallifning ichki dunyosi, shaxsiy qarashlari va hissiyotlarini ifodalovchi murakkab tizimdir. Shu bois adabiyotshunoslikda muallif pozitsiyasi va subyektivlik masalalari asarning mazmuni, g'oyasi va badiiy qiymatini aniqlashda alohida ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muallif pozitsiyasi asarda bevosita yoki bilvosita tarzda namoyon bo'ladi: u voqealarni tanlash, qahramonlarga munosabat, tasvir ohangi, va til vositalari orqali ifodalanadi. Subyektivlik esa shu pozitsiyaning hissiy, emotsional, individual shaklidir. Har bir ijodkor o'z asarida hayotni o'z nigohi bilan talqin etadi — bu esa badiiy matnni tirik, samimiy va o'quvchiga ta'sirchan qiladi.

Cho'lpon, Abdulla Qodiriy va O'tkir Hoshimov ijodini tahlil qilish misolida ko'rinadiki, muallif pozitsiyasi davr ruhi, ijtimoiy muhit va shaxsiy tajriba bilan uzviy bog'liqdir. Cho'lponning milliy uyg'onish g'oyasi, Qodiriyning tarixiy adolatga intilishi, Hoshimovning insoniylikni ulug'lashi — barchasi ularning ichki subyektiv dunyosining badiiy ifodasidir.

Shunday qilib, adabiy matnda muallif pozitsiyasi va subyektivlik o'zaro uyg'unlikda mavjud bo'lib, ular birgalikda asarning g'oyaviy yo'nalishini, emotsional ta'sir kuchini va estetik qadriyatini belgilaydi. Har bir badiiy asarni chuqur tahlil qilish uchun, eng avvalo, muallifning ichki ovozi, uning matndagi yashirin "men"ini anglash zarur. Ana shu anglash adabiy tahlilni yanada mazmunli va ilmiy asosli qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodiriy, A. O'tkan kunlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2019.
2. Cho'lpon, A. Kecha va kunduz. – Toshkent: "Sharq" nashriyoti, 2020.
3. Hoshimov, O. Dunyoning ishlari. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2021.
4. Karimov, N. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2018.
5. Jo'rayev, U. Badiiy matn tahlili nazariyasi. – Toshkent: "Fan", 2020.
6. Bart, R. Muallifning o'limi. – Parij, 1968. (O'zbek tilidagi tarjima: "Filologiya masalalari" jurnali, 2020-yil, №3).
7. Baxtin, M. Dostoevskiy poetikasining muammolari. – Moskva: Nauka, 1979.
8. Nazarov, B. Adabiy tanqid va talqin masalalari. – Toshkent: "Akademnashr", 2017.
9. G'aniyeva, S. Adabiy matnning estetik tabiatini anglash. – "Adabiyotshunoslik" jurnali, 2021-yil, №2.
10. Turaqulova, M. Mualliflik va subyektivlik nazariy asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.